

JUHÁSZ JUDIT

AZ ANYANYELV: ÖRÖMFORRÁS

...nyelvünket
„nem féltetni kell,
hanem sokkal jobban
szeretni...”

„Anyaméh
anyaöil
anyaszültmeztelen
anyatej
anyaföld
anyanemzet
anyaország
anyaszentegyház ...

akár egy vers, mondhatnánk a litániás sorolásra”

NAGY GÁSPÁR

■ A körünkből fájdalmasan korán eltávozott, immár örökifjú Kossuth-díjas költő, a Magyar Művészeti Akadémia posztumusz tiszteleti tagja az ezredfordulón írta ezt a *Vigília* hasábjain. Majd így folytatta: „S még legalább kétszer ennyi gyönyörű anya-előtagú vagy abból képzett szót írhatnék ide, melyekhez kivételes lelki tartományok kapcsolódnak azok körében, akiknek nyelvén szólok. Akik megértik és maguk is éltetik ezt a nyelvet. Anyanyelvüket. Minden nyelv, függetlenül attól, hogy mekkora népesség használja, életeti vagy alakítja, képes arra, hogy valós párbeszédbe kezdjen a Világgal. S ha a Világgal társalkodik: titkokat nyitogat és őriz egyszerre.”

Örömforrás-e az anyanyelv az életedben? – a nyelv művelő mozgalomról szólva olykor ezzel a kérdéssel fordulok ifjú hallgatóimhoz. Csodálkozás, alig titkolt elnéző mosoly a válasz. A nyelv sajátjuk, olyan magától értetődő természetességgel a tulajdonuk, akár a levegő. Az öröm más kategória. Legfeljebb a hasznosság jöhet szóba, de az is inkább az idegen nyelvek birtoklásakor. Az árnyalt, kifejező, gondolatgazdag közlés, az értés és a megértetés tiszta öröme ke-

véssé foglalkoztatja legtöbbjüket, pedig a kommunikáció és a kapcsolatteremtés első helyen szerepel korosztályuk értékrendjében. A digitális térben persze. Hogy anyanyelvünk – Dobos László felvidéki író szavaival – „örökölt vagyunk”, ezt csak az ünnepek szófordulataiba illő fogalomnak vélik. Tapasztalják, hogy a társadalmi sikerességnek napjainkban nem feltétele a műveltség, az érvényesüléshez nincs szükség a tradíciókhoz való ragaszkodásra, így a tudatos nyelvhasználat sem tartozik a világos és belsőleg átélt értékek világába.

Ahol a szabad nyelvhasználat napi küzdelmek tárgya, ahol a magyar nyelvű oktatás jogáért: iskolákért, egyetemekért újra és újra harcolni kell, ahol a kisebbségek anyanyelvi szabadsága – a legkülönbözőbb tiltásokkal és megfélemlítésekkel – kisszerű politikai játszmák eszközévé silányodhatott; ahol csaknem száz esztendeje örlik a peremlétre kényszerített kisebbségek önérzetét, ott felőrlődik a patriotizmus, a hagyomány megtartó ereje, felőrlődik a remény is. Folyamatos tehát anyanyelvünk térvesztése szerte a Kárpát-medencében, a veszélyeztetettség pedig szinte kitapintható a peremrégiókban élők közösségeiben. Ezekben a tájakon bántó naivitás volna az anyanyelvről mint örömforrásról kérdezősködni. Pedig a nyelvművelő mozgalom legfontosabb feladatának tartjuk: rávilágítani az anyanyelv értékeire s minden lehetséges eszközzel segíteni az anyanyelvükhöz ragaszkodó Kárpát-medencei magyarokat.

Erős kötelék fűz össze bennünket több évtizede már. Az 1989-ben megalakult anyaországi Szövetségre testvérszervezetként számíthat az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, immár 1992 óta, hasonlóképpen a kárpátaljai, a felvidéki és a délvidéki beszédművelők közösségei is. Szívesen idézek Péntek János professzornak, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége elnökének 2007-ben, szervezetük megalakulásának tizenötödik születésnapján elmondott *Otthon a nyelvben* című beszédéből, hiszen azóta egy újabb évtizednyi közös munka eredményei erősítik, hitelesítik akkori összegzését: „Úgy gondoljuk, részünk van abban, hogy a nyelv belső mozgásában a korábbi, közel egy évszázados távolodás után a közeledés ideje következett el: a Kárpát-medencei magyarság nyelvi, kommunikációs közösséggé vált... Mindennél fontosabb azonban az, hogy ez alatt a közel egy emberöltőnyi idő alatt a fiatalok ezreit-tízezeit avathattuk be az anyanyelv bűvös körébe, a magyar kultúrába. És fiatalok új nemzedéke került be pedagógusként a magyar közoktatásba, közülük nagyon sokan az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége szakmai köréhez is csatlakoztak. A szakmabeliek, a nyelvészek körében is ott vannak már a fiatalok az idősebbek mellett, akik folytatják és megújítják, korszerűbbé és hatékonyabbá teszik elődeik munkáját. És ez az új nemzedék is tudatában van annak, hogy a nyelvet megtartó közösség és a közösséget éltető nyelv sorsa elválaszthatatlan egymástól.”

Péntek János pontosan szót a feladatokról is: „Az állami hovatartozásban, felekezetiiségében megosztott magyarság számára a nyelv az együvé tartozás és az azonosságtudat alapja. Az identitásmegőrzés legfőbb feltétele a nyelv megtartása. Éppen ezért minden magyar közösségben szükség van a nyelv karbantartására, a követhető nyelvi minta felmutatására, szükség van a szabályozottság és a helyesség érvényesítésére, szükség van a teremtő nyelvi erők működtetésére, a tudatosság és a nyelvi hűség erősítésére.”

Nem hagyhatjuk magára a nyelvet, ezt ismerték fel a nagy elődök is, élükön Kazinczyval, akik a nyelvet elsősorban mint eszközkészletet és szabályrendszert gazdagították. A nemzeti gondolat formálódásának és küzdelmeinek idején a latinnal szemben sikerült hivatalossá tenni a magyar nyelvet. (Ennek em-

lékére a Magyar Országgyűlés által ellenszavazat nélkül szentesítve, az 1844. évi II. törvénycikk elfogadásának napján, 2011 óta november 13-án ünnepeljük a magyar nyelv napját. A Pesti Vigadó történelmi épületében megrendezett anyanyelvi gálaműsorok immár az anyanyelvi mozgalom kiemelkedő és örömteli eseményei.) A magyar nyelvért folytatott évszázados küzdelmek után a mi korunkban már inkább a nyelvet formáló ember felé fordult a figyelem. De még lépjünk egy kissé vissza az időben, s ne hagyjuk említés nélkül Kodály Zoltán nagy hatású kiállítását sem anyanyelvünk közüggvé tétele mellett, aki zeneszerzőként és pedagógusként egyaránt határozottan és cselekvően foglalkozott nyelvünk állapotával. 1937-ben messze hangzóan „megfújta kürtjelét” a magyar kiejtés romlásának megfékezése érdekében. „Ha nyelvünk harangszavát repedtfa-zékká engedjük zúlleni, ne csodálkozzunk, ha elmerülünk a népek tengerében” – mondta, erősen féltve magyarságunkat az idegen, elsősorban a német nyelv torzító hatásaitól. Kodálynak kivételes szerepe van abban, hogy tekintélyes, emberségükben is nagyszerű művészek, nyelvtudósok, irodalomszervezők és tanárok vállalták, tették munkásságuk részévé az anyanyelv védelmét, formálását, etikai és nevelő szerepének, tudományos vagy éppen szimbolikus értékeinek a megismertetését. Kodály javaslatára rendezték meg egyébként a budapesti bölcsészkaron az első szép kiejtési versenyt, amelynek győztese az akkor még egyetemmel hallgató Lőrincze Lajos lett. S Kodály biztatta az ifjú nyelvészt a Magyar Rádióban azután hosszú-hosszú évtizedekig sikeres előadás-sorozat, az *Édes Anyanyelvünk* elindítására is. A múlt század harmincas éveiben gyökerezik tehát az a nyelvművelő mozgalom, amely változó erővel és változó eszközökkel napjainkban is él és hat a Kárpát-medence közösségeire. A harmincas-negyvenes évek tevékenységét a Lőrincze Lajos által „nyelvtisztításnak” nevezett munkálkodás jellemezte, és „tevékenysége főként arra irányult, hogy a nyelvünkben lévő, nyelvünkbe szivárgó németesség ellen küzdjön”. Arról is szólt Lőrincze, hogy „A nyelvművelés célja, tartalma nem örök és változatlan, hanem idő és hely függvénye: mindig az adott társadalom szükségletei határozzák meg legidőszerűbb feladatait.” A 20. század második felében pedig az a feladata, hogy „elősegítse, biztosítsa a kapcsolatteremtés, a kommunikáció pontosságát, felfedje a zavar okát, s gondoskodjék a hiba kiküszöböléséről, megszüntetéséről”. Ez a cél vezérelte Péchy Blankát is, amikor 1966-ban létrehozta a Kazinczy-díj Alapítványt, reménykedve a közvélemény hatásos serkentésében, „hogy hű ápolói legyenek a szép magyar beszédnek.” Az Alapítvány létrehozásában fontos szerepet játszott Lőrincze Lajos, aki mindvégig hűségese szövetségese volt a művésznő harcaiban; akárcsak Deme László, Bencédy József, dr. Kováts Dániel, Wacha Imre és még sorolhatnám a meghatározó nyelvész-társakat, de rendkívül nagy szerepe volt a mozgalom kiszélesedésében a Magyar Rádióknak és sajtóknak is. Fájjaljuk, hogy napjaink tömegkommunikációjában már alig-alig mutatkozik meg a nyelvi normateremtés igénye; sajnos az értelmiségi elit mintaadó szerepe és felelőssége is hiányzik közéletünkéből.

Lőrincze, Deme és Péchy Blanka munkásságának eredményeként, az általuk elindított mozgalomból megszakítás nélkül működő, máig élő és sikeres versenyek sarjadtak. Több mint ötven éve a Kazinczyról elnevezett „Szép magyar beszéd” versenyen mérik össze tudásukat a középiskolás diákok, s a Kazinczy Ferenc gimnázium kezdeményezésére a legjobbak Győrben rendezendő döntőn bizonyíthatják képességeiket, s nyerhetik el jutalmukat, a Kazinczy-érmet. (Bár csak a sajtó is kellő nyilvánosságot adna e versenyeknek, s annak a ténynek,

hogy a legjobbak között évek óta ott szerepelnek a határon túli fiatalok is, hiszen e nemes vetélkedés időközben kiterjedt a határon túli magyar középiskolásokra is, no meg a hazai általános iskolák tanulóira és a pedagógusjelöltekre is. 1973 óta a szövegalkotás és a nyilvános előadás próbájaként él az „Édes anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny, a döntőnek a kezdetektől Sátoraljaújhely városa ad otthont, szellemi atyja és lelke Kovács Dániel. A diákok, pedagógusok és „civil” érdeklődők köréből pedig országos hálózata formálódott a „Beszélni nehéz!”-szakköröknek. Atyai szeretettel irányította közösségüket Deme László professzor szinte halála pillanatáig, tőle vette át a stafétabotot nagy hozzáértéssel és odaadással Kerekes Barnabás tanár, Szövetségünk alelnöke. De ne hagyjuk figyelmen kívül az általános iskolások Simonyi Zsigmondról s a középiskolások Implom Józsefről elnevezett versenyét s a Kossuth Lajos szónokverseny is méltán sikeres rendezvényeit sem. A diákoknak, szakkörvezetőknek és nyelvészeknek rendezett nyári táborok, tanácskozások, konferenciák sorát, az általunk kiadott könyvek számát is nehéz lenne akár csak vázlatosan is számba venni. (Nagy büszkeségünk Arany János háromkötetes költő szótárának kiadása, Beke József gyémántdiplomás tanár heroikus munkájának köszönhetően az Arany János emlékében Balázs Géza professzor mutatta be a hiánypótló munkát.) Külön fejezetet érdemelne az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat vagy a TIT-tel közösen rendezett „magyar nyelv hete” nagy múltú előadássorozat felidézése, amelynek életre hívásában és működtetésében főszerepet vállalt Grétsy László nyelvész. Elkötelezettségét mutatja, hogy Bánffy György első elnökünk halála után vállalta az Anyanyelvápolók Szövetségének vezetését, az utóbbi esztendőben pedig tiszteletbeli elnökként segíti munkánkat. Nagy tisztelete és mozgósítóereje van mozgalmunkban a különböző elismeréseknek is. Rangos kitüntetésként tartja számon a közvélemény hosszú évtizedek óta a Lőrincze-díjat, fontos szerepet tölt be mozgalmunkban a Kazinczy-díj és -emlékérem, valamint néhány éve a Maróti István Emlékérem, s reméljük, jó néhány reményteljesen induló fiatal nyelvész pályáját segíti a jövőben a két éve alapított Deme László-ösztöndíj is.

A Kazinczy Társaság alapító elnöke, Szövetségünk tiszteletbeli elnökségének tagja, dr. Kovács Dániel nyugalmazott főiskolai tanár, tudós nyelvész szerint Szövetségünk anyanyelvi kultúránk hasznos szolgálatosaként becsülésre méltó munkát végez: egyszerre vagyunk a szép és a jó terjesztői. „Mert erkölcsi kérdés – Illyés Gyula szavaival jellemkérdés –, hogy miképpen szólunk. Deme professzor is mozgalmunk morális hozadékát tartotta a legfontosabbnak. Egy érték-váltsággal küzdő világban különös jelentősége van annak, hogy jelen vannak, hatnak az anyanyelvápolásnak lelkes osztagai, akik baráti szívvel és közösségi elkötelezettséggel munkálkodnak, küzdelmüket nem fegyverekkel, hanem az öntudatosodás és a példaadás eszközeivel vívják.” Kovács Dániel szavait olvasva még nehezebb megérteni, miért is támadta a nyelvművelést egy időben a nyelvészek egy csoportja olyan nagy hévvel és ingerültséggel. Türelmetlenül kárhoztatták a nyelvi minta ismertetésének, formálásának, megbecsülésének gyakorlatát, azt állítva, hogy mindenki szóljon, beszéljen tetszése, kedve szerint. (A nyolcvanas években a Magyar Tudományos Akadémiának még Beszédművelő Bizottsága is volt. Manapság hiába keresnénk...) De inkább idézem Bencédy József nyelvésznek, az *Édes Anyanyelvünk* folyóirat akkori főszerkesztőjeként egy évtizeddel ezelőtt írott sorait: „Ha Horger Antal, Gombocz Zoltán és mások úgy gondolták és gondolják, hogy a nyelvtudomány feladata a vizsgálódás, elemzés és leírás, – ez az ő nézetük. Tudományos eredményeikért méltán becsüljük

őket. De ha más nyelvészek (Bárczi Géza, Deme László, Grétsy László és sokan mások) azt tartják, hogy a nyelvtudomány feladata az elemzéssel, leírással együtt a használatra utalás is, ez egy másfajta, ugyancsak tudományos és tiszteleltre méltó nézet, s képviselőit méltatlan dolog »a szellemi alvilág álnyelvész harcosainak« bélyegezni.”

A magyar nyelv értékei felismerésének, nélkülözhetetlen versenyképességének, a tudatos és igényes nyelvhasználat társadalmi megítélésének, mozgalmunk erőfeszítéseinek aligha használt ez a méltatlan, érthetetlenül arrogáns támadás. Hogy most mégis kitértem rá, ahelyett, hogy például a biztatóan formálódó, erősödő kapcsolatépítésről szólnék a határon túli és a hazai intézményekkel, a tízéves születésnapját ünneplő Magyar Nyelv Múzeumával, a Honismereti Szövetséggel és TIT-tel, a fontos felhatalmazást kapott Magyar Nyelvstratégiai Intézettel stb., annak oka Balázs Géza nyelvészprofesszor, Szövetségünk alelnöke egyik 1998-as megnyilatkozásában keresendő. Soraiban a nyelvművelés feladataira világít rá a fentiekben még nem említett nézőpontból: „A nyelvművelést a jelenkor nyelvi problémáira legérzékenyebben figyelő, sőt válaszoló »gyorsreagálású hadtestként« is fölfoghatjuk. A tudomány módszere az alaposság, a mérhetőség és ebből fakadóan bizonyos távlatosság. A nyelv azonban napi változásban van: a társadalom igényli, hogy a szakemberektől (esetünkben: nyelvészekről) lehetőség szerint gyors választ kapjon kérdéseire. A nyelvtudományban a nyelvművelők látják el ezt a »gyorssegélyt«: részben tudományos ismeretterjesztést, részben szakmai nyelvi tanácsadást végeznek. Ezzel a munkájukkal a nyelvtudomány társadalmi jelentőségét növelik... Az *Édes Anyanyelvünk* című ismeretterjesztő folyóirat első tizenöt évfolyamának mutatója szerint 1400 új szóra vagy szójelentésre történt utalás; sokszor első utalás a lapban. Tehát a magyar nyelvművelés jelentős eredménye, hogy a nyelv tudatos alakításának lehetőségére fölhívta a társadalom figyelmét, de a nyelvtudomány »kiterjesztésében«, átalakulásában, a külső nyelvtudomány létrejöttében is rendkívül nagy szerepe volt. Végül, de nem utolsósorban a magyar nyelvművelés eredménye az is, hogy a nemzeti kultúra, identitás kérdése is szorosan összekapcsolódott a nyelv kérdésével.”

A nyelvművelés elkötelezettjei vallják és tevékenységükkel hitelesítik, hogy sokunk számára valódi, éltető örömforrás lehet az anyanyelv. Ajándék mindannyiunknak. Sok-sok baráti kapcsolat, mély bizalom, a közösségi lét számtalan lelket erősítő élménye gazdagítja a nyelvművelők mindennapjait. Nagy Gáspár, aki a költészet kimeríthetetlenül színes és gazdag eszköztárával folytatott párbeszédet a Világgal, megszívlelendő üzenetként írta esszéje végén: nyelvünket „nem féltetni kell, hanem sokkal jobban szeretni... Mert csak a szeretet védelmezheti meg és teremtheti újjá az isteni rendelés szerint ajándékkal kapott anyanyelvet.”